

राज्यात नैसर्गिक/सेंद्रीय शेतीला प्रोत्साहन देणे तसेच "डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशन" या योजनेस मुदतवाढ देऊन दुसऱ्या टप्प्यात त्याची व्याप्ती राज्यभर वाढविण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास व मत्स्य व्यवसाय विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: संकीर्ण २७२२/प्र.क्र.६९/१-अ

मंत्रालय विस्तार, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मादाम कामा मार्ग, मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक: २७ जून, २०२३.

- वाचा :-** १) कृषि व पशुम विभाग शासन निर्णय क्र.जैशेमि १०१८/प्र.क्र.१५/१७-अ, दिनांक १६.१०.२०१८
२) केंद्र शासनाचे पत्र ९-३५/२०१५-Org Fms (५९०६६/FTS), दि.१३.१०.२०२०.
३) नाबार्डचे पत्र क्र.NB.MRO/FSDD/६१०३/CSS-CBBO Selection/२०२०-२१, दि.०५.०३.२०२१.
४) नाबार्डचे पत्र क्र.NB.MRO/FSDD/६५१९/CSS-CBBO/२०२०-२१, दिनांक २४.०३.२०२१
५) प्रकल्प संचालक, डॉ.पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशन, अकोला यांचे पत्र क्र.जैशेमि/मिशन मुदतवाढ प्रस्ताव/१६१३/२०२२, दिनांक १२.०१.२०२०.
६) कृषि आयुक्तालयाचे जा.क्र.कृआ/मृसमृचा/जैशीम/मुवा/६३५८/२०२१, दि.१७.०२.२०२२.
७) कृषि आयुक्तालयाचे जा.क्र.कृआ/जैशीम/मुदतवाढ/वित्त अभि/४३३६८/२०२२, दि.२६.१२.२०२२.
८) कृषि आयुक्तालयाचे जा.क्र.कृआ/मिशन मु.वाढ/९२०९/२०२३, दि.११.०३.२०२३.
९) कृषि संचालक (आत्मा), कृषि आयुक्तालय यांचे जा.क्र.डॉ.पं.दे.जैशेमि/मान्यता/१५१६६/२०२३ दिनांक ०३ मे, २०२३

प्रस्तावना:-

शेतीमध्ये सातत्याने होत असलेला रसायनांचा अतिरिक्त/अधिकचा वापर त्यामुळे खालावलेला जमिनीचा पोत तसेच रासायनिक किटकनाशकांच्या फवारणीचे मानवी आरोग्यावर होत असलेले दुष्परिणाम याला पर्याय म्हणून सेंद्रीय शेतीस सुरुवात झाली आहे. तथापि, वेगवेगळ्या पद्धतीने सेंद्रीय शेती केली जात असल्यामुळे त्याचा परिणाम दिसून येत नाही. आरोग्याविषयी जन-जागृतीमुळे प्रमाणित सेंद्रीय (रसायनमुक्त) फळे आणि अन्नधान्याची मागणी मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे. या बाबी लक्षात घेता राज्य शासनाने कृषी विभागांतर्गत "डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशन" ची स्थापना शासन निर्णय क्रमांक जैशेमि १०१८/प्र.क्र.१२५/१७-अ, दि.१६/१०/२०१८ अन्वये केली आहे. सदर मिशन प्रथम टप्प्यात अकोला, अमरावती, बुलढाणा, वाशीम, यवतमाळ व वर्धा या ६ जिल्ह्यात राबविले जात आहे. सदर योजनेची व्याप्ती टप्प्याटप्प्याने राज्याच्या इतर जिल्ह्यांमध्ये वाढविण्यात येणार आहे असे शासन निर्णयात नमूद आहे. डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनचा कार्यकाल हा ४ वर्षांचा असून योजनेची मुदत ही ऑक्टोबर, २०२२ मध्ये संपली आहे.

डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनची स्थापना दि १६.१०.२०१८ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये झालेली असून मिशनच्या कामकाजाची प्रत्यक्ष सुरुवात मिशनची नोंदणी झाल्यापासून म्हणजेच दिनांक ०३.०७.२०१९ पासून झालेली आहे. मिशनचे कामकाज सुरु झाल्यावर लगेचच मार्च - २०२०

पासून कोविड महामारीच्या प्रादुर्भावाने टाळेबंदी सुरु झाल्यामुळे व इतर निर्बंधामुळे मुलतः कार्य सुरु करण्यामध्ये अनेक अडचणी आलेल्या आहेत. त्यामुळे मिशनचे उपक्रम राबविण्यासाठी एक ते दिड वर्षांच्या कालावधीचा विलंब झालेला आहे त्यामुळे मिशनच्या सर्व बाबी ४ वर्षात पूर्ण होऊ शकल्या नाहीत.

अन्नधान्याच्या आणि संकरित वाणाच्या तसेच इतर पिकांच्या अधिक उत्पादनासाठी रासायनिक खते, किटकनाशके, बुरशीनाशके आणि तणनाशकाचा मोठ्या प्रमाणात असंतुलित वापर, पाण्याचा जास्त वापर, जमिनीची धुप, सेंद्रिय खतांचा कमी वापर अथवा अजिबात वापर न करणे, एकच पीक वारंवार घेणे इत्यादी कारणांमुळे पर्यावरणाचे संतुलन बिघडून जमिनीतील जैविक घटकाचा विनाश झाल्याने जमिनी मृत होत चालल्या असून कडक होत आहेत. त्यामुळे जमिनीचा पोत बिघडून जमिनी नापिक होणे, पिकांची उत्पादकता कमी होणे, उत्पादित शेतमालाची प्रत खालावणे, मशागतीचा खर्च वाढणे, रासायनिक निविष्टांच्या खरेदीमुळे उत्पादन खर्च वाढणे इत्यादी दुष्परिणाम दिसून येत आहेत. परिणामस्वरूप मानवी व पशुपक्षी यांच्या आरोग्यावर विपरीत परिणाम होऊन पर्यावरणासह जैव विविधतेस धोका निर्माण होत आहे. मानवी शरीराची प्रतिकारशक्ती वाढविण्यासाठी उच्च दर्जाची सकस आणि विषमुक्त फळे, भाजीपाला आणि अन्नधान्य मागणीमध्ये वाढ झालेली आहे. त्यामुळे नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीचे महत्त्व अधोरेखित झालेले आहे, वरील दुष्परिणाम लक्षात घेता राज्यात नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीस प्रोत्साहन देणे ही काळाची गरज झालेली आहे.

डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनला शेतकऱ्यांचा मिळणारा चांगला प्रतिसाद पाहता मिशनची व्याप्ती वाढविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. त्या अनुषंगाने डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनला आणखी ४ वर्षांची मुदतवाढ तसेच औरंगाबाद, जालना व हिंगोली या तीन जिल्ह्यात जैविक शेती मिशनची व्याप्ती वाढविण्याबाबतचा प्रस्ताव मा. मंत्रीमंडळासमोर सादर करण्यात आलेला होता. यासंदर्भात इतर सर्व बाबींचा समावेश करून परिपूर्ण प्रस्ताव नव्याने सादर करण्यात यावा, असे निर्देश मा. मंत्रीमंडळाने दिलेले होते. तसेच राज्याच्या २०२३-२४ च्या अर्थसंकल्पामध्ये "नैसर्गिक शेतीला प्रोत्साहन देताना आगामी ३ वर्षात राज्यातील २५ लाख हेक्टर क्षेत्र सेंद्रीय शेतीखाली आणण्यात येईल, १००० जैवनिविष्टा स्रोत केंद्रे स्थापन करून डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनची व्याप्ती वाढविण्यात येईल. यासाठी ३ वर्षात रु.१०००.०० कोटी निधी दिला जाईल" अशी घोषणा केलेली आहे.

सद्यस्थितीत राज्यात एकूण १२.०७ लाख हेक्टर क्षेत्र नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीअंतर्गत लागवडीखाली आहे. नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीचे क्षेत्र २५ लाख हेक्टरवर आणावयाचे झाल्यास सद्यस्थितीतील राज्याचे एकूण १२.०७ लाख हेक्टर क्षेत्र वजा जाता उर्वरित १३.०० लाख हेक्टर क्षेत्र नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीखाली आणणे आवश्यक आहे. त्यानुसार राज्यात नैसर्गिक/ सेंद्रीय शेतीसंदर्भात केंद्र पुरस्कृत योजनांमार्फत जवळपास ६.३९ लाख हेक्टर क्षेत्र सेंद्रीय/नैसर्गिक शेतीखाली आणण्यात येणार आहे.

यानुषंगाने दि.३०.०५.२०२३ रोजी पार पडलेल्या बैठकीत मा.मंत्रीमंडळाने दिलेल्या मान्यतेस अनुसरून डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशन या योजनेअंतर्गत ६.६१ लाख हेक्टर क्षेत्र नैसर्गिक/ सेंद्रीय शेतीखाली आणण्याकरिता नैसर्गिक/सेंद्रिय शेतीला प्रोत्साहन देणे तसेच डॉ.पंजाबराव देशमुख

जैविक शेती मिशन योजनेस मुदतवाढ देऊन दुसऱ्या टप्प्यात सदर योजनेची राज्यभरात व्याप्ती वाढविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

राज्यात नैसर्गिक/संद्रीय शेतीला प्रोत्साहन देण्यासाठी डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनला सन २०२२-२३ ते सन २०२७-२८ या कालावधी करीता मुदतवाढ देऊन सदर योजनेची व्याप्ती दुसऱ्या टप्प्यात राज्यभर वाढविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. तसेच, डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनला “**डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन**” असे संबोधण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

२. डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन अंतर्गत राज्य योजना सन २०२२-२३ ते २०२७-२८ या कालावधीकरीता राबविण्यासाठी आवश्यक रु. १०८३.२९ कोटी इतक्या आर्थिक तरतुदीस मान्यता देण्यात येत आहे. तसेच, याच कालावधीत केंद्र पुरस्कृत परंपरागत कृषि विकास योजना, राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान व मोठ्या क्षेत्राचे प्रमाणिकरण (Large Area Certification) या योजनांतर्गत केंद्र हिस्सा रु.५०२.६२ कोटी व राज्य हिस्सा रु.३३५.०८ कोटी असा एकूण रु.८३७.७० कोटी इतक्या निधीच्या आर्थिक तरतुदीसही मान्यता देण्यात येत आहे. अशा प्रकारे राज्य योजना व केंद्र पुरस्कृत योजना अशी एकूण रु.१९२०.९९ कोटीच्या आर्थिक तरतुदीस मान्यता देण्यात येत आहे

३. सदर योजनेतर्गत जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र स्थापन करण्यासाठी महिला बचत गटांना प्राधान्य देण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

४. केंद्र पुरस्कृत परंपरागत कृषि विकास योजना, मोठ्या क्षेत्राचे प्रमाणिकरण (Large Area Certification) व राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान या योजना केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांच्या अधीन राहून राज्यासाठी सविस्तर मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करून राबविण्यास आयुक्त(कृषि) यांना प्राधिकृत करण्यात येत आहे.

५. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र.जैशेमि १०१८/प्र.क्र.१५/१७-अ, दिनांक १६.१०.२०१८ नुसार डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनची स्थापना करण्यात आलेली असून डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनची स्थापना करताना वर नमुद शासन निर्णयामध्ये या योजनेची व्याप्ती राज्याच्या इतर जिल्ह्यामध्ये वाढविण्यात येणार आहे असे स्पष्ट करण्यात आले होते. त्यानुसार आता मिशनची व्याप्ती वाढवून सदर योजना संपूर्ण राज्यभरात राबविण्यात येईल व डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशन या योजनेस मुदतवाढ देऊन दुसरा टप्प्यात सदर योजना खालीलप्रमाणे राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

मिशनचे नाव	: डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन
अध्यक्ष	: आयुक्त (कृषि), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
मिशन मुख्यालय	: अकोला
कार्यक्षेत्र	: संपूर्ण महाराष्ट्र राज्य
मुदतवाढ	: ६ वर्ष (सन २०२२-२३ ते २०२७-२८)

आर्थिक भार

:डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन करिता रु.१०८३.२९ कोटी व केंद्र पुरस्कृत योजनेकरिता केंद्र हिस्सा रु.५०२.६२ कोटी व राज्य हिस्सा रु.३३५.०८ कोटी असा एकूण रु. १९२०.९९ कोटी

➤ उद्दिष्टे -

- I. नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीसाठी निवडलेल्या क्षेत्रात रासायनिक खते व किटकनाशकांचा वापर थांबवून आणि जमिनीतील सेंद्रिय कर्बाचे प्रमाण वाढवून जमिनीची सुपिकता व आरोग्य सुधारणे.
- II. रसायनमुक्त सुरक्षित, सकस व पोषणयुक्त नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतमाल उत्पादित करणे.
- III. नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतमालाची मुल्यसाखळी विकसित करणे.
- IV. नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीस प्रोत्साहन देण्यासाठी शेतकऱ्यांना प्रशिक्षण व प्रोत्साहन देणे आणि कृषि विद्यापीठ व कृषि विज्ञान केंद्र यांच्या समन्वयाने नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीखालील क्षेत्रात वाढ करणे.
- V. समुह संकल्पनेद्वारे १८,८२० उत्पादक गटांची स्थापना करणे आणि गटांचे समुह तयार करून १८२५ शेतकरी उत्पादक कंपन्यांची स्थापना करणे.
- VI. शेतकरी गट व शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या स्तरावर शेतावरील जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र स्थापन करून स्थानिक पातळीवर जैविक निविष्टा उपलब्ध करणे.

➤ डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन प्रकल्प संरचना -

डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशन या नावाने संस्था नोंदणी अधिनियम, १८६० अन्वये धर्मादाय आयुक्त यांचेकडे नोंदणी करण्यात आलेली आहे.

➤ डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन नियामक मंडळ (Mission Governing Council) -

अध्यक्ष : आयुक्त, कृषि, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
उपाध्यक्ष : कृषि संचालक, आत्मा, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
सदस्य : राज्यातील ४ कृषि विद्यापीठांचे संशोधन संचालक
सदस्य : कृषि संचालक, फलोत्पादन, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
सदस्य : कृषि संचालक, निविष्टा व गुणनियंत्रण, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
सदस्य : कृषि संचालक, विस्तार व प्रशिक्षण, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
सदस्य : संचालक, महाराष्ट्र सेंद्रिय प्रमाणिकरण यंत्रणा, अकोला
सदस्य : सेंद्रिय शेती विषयक तज्ञ (४ अशासकीय सदस्य)
सदस्य सचिव : प्रकल्प संचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन, अकोला

➤ डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन नियामक मंडळाचे अधिकार व कार्ये-

- I. मिशनबाबत धोरणात्मक निर्णय घेणे.
- II. वार्षिक आराखड्यास मान्यता देणे.
- III. वर्षातून किमान दोन वेळा बैठक घेऊन योजनेचा आढावा घेणे.

IV. शासनास सेंद्रिय शेतीबाबत धोरणात्मक निर्णयासाठी शिफारशी करणे.

➤ **डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन कार्यकारी मंडळ (Mission Management Committee)-**

अध्यक्ष : कृषि संचालक, आत्मा, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
उपाध्यक्ष : प्रकल्प संचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन
सदस्य : विभागीय संचालक, विभागीय सेंद्रिय व नैसर्गिक शेती केंद्र (RCONF), नागपूर
सदस्य : संचालक, कृषी तंत्रज्ञान ॲप्लिकेशन रिसर्च इन्स्टिट्यूट (ATARI), झोन VIII, पुणे
सदस्य : महाराष्ट्रातील ४ कृषि विद्यापिठांचे सेंद्रिय शेती संशोधन व प्रशिक्षण केंद्राचे प्रमुख
सदस्य : अतिरीक्त आयुक्त, पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
सदस्य : कार्यकारी संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळ, पुणे
सदस्य : कृषि उपसंचालक, नैसर्गिक व सेंद्रिय शेती
सदस्य सचिव : कृषि उपसंचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन

➤ **डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन कार्यकारी मंडळाचे अधिकार व कार्य-**

- I. वार्षिक आराखडा तयार करणे.
- II. विविध योजनांचे अभिसरण (Convergence) करणे.
- III. योजना अंमलबजावणीचे सनियंत्रण करणे.
- IV. विविध यंत्रणांमध्ये समन्वय साधणे.
- V. वर्षनिहाय व घटकनिहाय तरतुदीमधील बदलास मान्यता देणे.
- VI. योजना अंमलबजावणीसाठी तांत्रिक शिफारशी करणे आणि मार्गदर्शक सुचना तयार करणे.

➤ **जिल्हा मिशन व्यवस्थापन समिती -**

अध्यक्ष : प्रकल्प संचालक, आत्मा
सहअध्यक्ष : जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी
सदस्य : जिल्ह्यातील कृषि विज्ञान केंद्राचे प्रमुख शास्त्रज्ञ
सदस्य : सेंद्रिय शेतीमध्ये काम करणारे शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे दोन प्रतिनिधी
सदस्य सचिव : प्रकल्प उपसंचालक/तंत्र अधिकारी (सेंद्रिय शेती)

➤ **जिल्हा मिशन व्यवस्थापन समितीचे अधिकार व कार्य -**

- I. जिल्ह्याचा वार्षिक आराखडा तयार करणे.
- II. जिल्ह्यांतर्गत विविध योजनांचे अभिसरण (Convergence) करणे.
- III. जिल्ह्यात योजनेची अंमलबजावणी करणे.
- IV. विविध यंत्रणांमध्ये समन्वय साधणे.
- V. वर्षनिहाय व घटकनिहाय तरतुदी मधील बदलाबाबत शिफारस करणे.

६. वित्तीय व्यवस्थापन-

डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशनसाठी स्वतंत्र वित्तीय व्यवस्थापन पुस्तिका तयार करून त्यास मिशन नियामक मंडळाची मान्यता घेऊन त्यानुसार प्रकल्पाची अंमलबजावणी करावी.

केंद्र पुरस्कृत आणि राज्य पुरस्कृत सेंद्रिय शेती विषयक योजनांचा निधी शासनस्तरावरून आयुक्त, कृषि यांना वितरीत करण्यात येईल. कृषि आयुक्तस्तरावरून अन्य केंद्र पुरस्कृत योजनांप्रमाणे कोषागारातून निधी आहरीत करून सिंगल नोडल एजन्सी (SNA) आणि पी.एफ.एम.एस वित्तीय प्रणालींचा वापर करून निधी मिशन कार्यालयाला व प्रकल्प संचालक, आत्मा तसेच योजना अंमलबजावणी करणाऱ्या अन्य यंत्रणांना वितरीत करण्यात यावा. या योजनेसाठी कोषागारातून निधी आहरीत करण्यासाठी कृषि संचालक, आत्मा यांना नियंत्रण अधिकारी आणि सहाय्यक संचालक, लेखा-१, कृषि आयुक्तालय, पुणे यांना आहरण व संवितरण अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येत आहे.

राज्य आणि जिल्हास्तरावर केंद्र पुरस्कृत योजनांप्रमाणे राज्य पुरस्कृत डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशनकरीता स्वतंत्र बँक खाते उघडण्यास वित्त विभागाच्या मान्यतेच्या अधिन राहून देण्यात येईल. मिशन कार्यालयाचे वार्षिक लेखापरिक्षण महालेखापालाच्या पॅनलवरील सनदी लेखापालाकडून करावे व लेखापरिक्षण अहवालास मिशन नियामक मंडळाची मान्यता घ्यावी.

७. प्रशासकीय व्यवस्थापन-

डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन आणि त्याअंतर्गत योजनांचे प्रशासकीय नियंत्रण आयुक्त कृषि यांचेकडे राहिल. कृषि आयुक्तालय कार्यालयांतर्गत ही योजना कृषि संचालक, आत्मा यांचे अधिनस्त राहिल व त्यांचे अधिनस्त डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन कार्यालयाचे कामकाज राहिल. विभागस्तरावर या योजनेचे संनियंत्रण विभागीय कृषि सहसंचालक करतील आणि जिल्हास्तरावर ही योजना प्रकल्प संचालक, आत्मा हे उपविभागीय कृषि अधिकारी आणि तालुका कृषि अधिकारी या कार्यालयामार्फत राबवतील.

डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन अंतर्गत प्रकल्प व्यवस्थापन युनिट मधील प्रकल्प संचालक, कृषि उप संचालक, लेखाधिकारी या पुर्वीच्या पदांना उच्चस्तरीय सचिव समितीच्या मान्यतेच्या अधिन राहून मुदतवाढ देण्यात येत असून योजनेची व्याप्ती लक्षात घेऊन योजनेच्या कालावधीमध्ये खालीलप्रमाणे अतिरीक्त पदे निर्माण करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. अतिरीक्त पदांची निर्मिती उच्चस्तरीय सचिव समितीच्या मान्यतेच्या अधिन राहून करण्यात येत आहे.

अ. क्र.	संवर्ग	पदांची संख्या	शेरा
१	कृषि सेवा गट-अ वरीष्ठ (अधिक्षक कृषि अधिकारी)	१	मिशन कार्यालयात-१
२	कृषि सेवा वर्ग-१ (कृषि उपसंचालक)	२	संचालक, आत्मास्तरावर-१, मिशनस्तरावर-१
३	कृषि सेवा वर्ग-२ (तंत्र अधिकारी)	३८	संचालक, आत्मास्तरावर-२, मिशन कार्यालयात-२, जिल्हास्तरावर प्रत्येकी-१

डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन अंतर्गत आवश्यकतेनुसार कंत्राटी मनुष्यबळ बाह्यश्रोत यंत्रणेच्या माध्यमातून योजनेच्या कालावधी पर्यंत घेण्याचे अधिकार मिशनच्या नियामक मंडळाला राहतील.

८. राज्यात नैसर्गिक/सेंद्रीय शेती अंतर्गत केंद्र व राज्य योजनांची संक्षिप्त माहिती पुढीलप्रमाणे-

केंद्र पुरस्कृत योजना-

i. परंपरागत कृषि विकास योजना-

सेंद्रीय शेतीवर आधारीत प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिके, शेतावर सेंद्रीय शेती निविष्टा तयार करून वापरण्यास प्रोत्साहन देणे, सेंद्रीय प्रमाणिकरण, शेतमालाची विक्री व्यवस्था करणे, कमी खर्चाच्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब करून शेतकऱ्यांचा उत्पादन खर्च कमी करणे हे मुख्य उद्दिष्ट आहेत. योजना गट आधारित असून २० हे. क्षेत्राचा गट व अशा १५ गटांची एक शेतकरी उत्पादक कंपनी स्थापन करण्यात येत आहे. योजनेचा कालावधी तीन वर्षांचा आहे. म्हणजेच प्रथम वर्षी निवड केलेल्या गटाला सलग तीन वर्षांपर्यंत लाभ देण्यात येतो. योजनेअंतर्गत एका गटास तीन वर्षात रु. ६.३० लाख अर्थसहाय्य देण्यात येते. योजनेअंतर्गत एकूण ३०५० गटांचे ०.६१ लाख क्षेत्र प्रस्तावित असून त्यास २ टक्के आकस्मिक खर्चासह एकूण रु. २१४.८६ कोटी आर्थिक तरतूद प्रस्तावित आहे.

ii. राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान-

शेतकऱ्यांना बाहेरून निविष्टा खरेदी पासून मुक्त करणे, उत्पादन खर्चात बचत करून शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविणे अशा स्वतंत्र पर्यायी शेती पध्दतीस प्रोत्साहन व चालना देणे हे मुख्य उद्दिष्ट आहेत. सदर योजना गट आधारित असून ५० हे. क्षेत्राचा एक गट याप्रमाणे गट स्थापन करावयाचे असून अशा १० गटांची शेतकरी उत्पादक कंपनी स्थापन करावयाची आहे. प्रथम वर्षी निवड केलेल्या गटात निवड केलेल्या शेतकऱ्यांची शेती शाळा घ्यावयाची असून त्यामधील इच्छुक शेतकऱ्यांच्या गटास पुढील तीन वर्षे योजनेचा लाभ द्यावयाचा आहे. एकदा निवड केलेल्या गटास/शेतकऱ्यास ४ वर्षे लाभ द्यावयाचा असून रु. १३.३६ लाख अर्थसहाय्य देय असणार आहे. अभियाना अंतर्गत एकूण २५५० गटांचे १.२८ लाख क्षेत्र प्रस्तावित असून त्यास २ टक्के आकस्मिक खर्चासह एकूण रु. ३४७.४४ कोटी आर्थिक तरतूद प्रस्तावित आहे.

iii. मोठ्या क्षेत्राचे प्रमाणिकरण (Large Area Certification-PKVY component)-

परंपरागत कृषि विकास योजनेअंतर्गत हा घटक मंजूर आहे. पारंपारिक सेंद्रीय शेती पध्दतीमध्ये यापूर्वी रासायनिक निविष्टांचा वापर केला नसलेल्या मोठ्या क्षेत्राचा समावेश, वैयक्तिक इच्छुक शेतकरी

किंवा लहान शेतकरी गट, पीकेव्हीवाय गटांमध्ये समाविष्ट नसलेले मोठे शेतकरी यांना या योजनेमध्ये फक्त प्रमाणिकरणाची सुविधा तसेच उर्वरित अंश विश्लेषणासाठी १०० हे. क्षेत्रामधून ३ शेतमालाचे नमुने तपासणीसाठी अर्थसहाय्य उपलब्ध आहे. योजनेअंतर्गत रु. ६०००/- प्रति हेक्टर अर्थसहाय्य देय आहे. योजनेअंतर्गत प्रमाणिकरण ही बाब केंद्र पुरस्कृत योजनेमधून राबविण्यात येणार असून शेतकरी उत्पादक कंपनी स्थापन करणे व त्यांचे प्रशिक्षण, शेतकरी उत्पादक कंपनी व गट स्तरावर जैविक निविष्टा केंद्र, शेतकरी उत्पादक कंपनीस पणन सुविधेसाठी अर्थसहाय्य इत्यादी बाबी राज्य पुरस्कृत डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक

शेती मिशन या योजनेमधून राबविण्याचे प्रस्तावित आहे. योजने अंतर्गत एकूण ४.५० लाख क्षेत्र प्रस्तावित असून त्यास २ टक्के आकस्मिक खर्चासह एकूण रु. २७५.४० कोटी आर्थिक तरतूद प्रस्तावित आहे.

९. राज्य पुरस्कृत डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन योजनेंतर्गत घटक खालीलप्रमाणे-

i. नैसर्गिक सेंद्रिय शेती क्षेत्र विस्तार-

राज्यातील नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीस चालना देण्यासाठी सदर योजना प्रस्तावित करण्यात येत आहे. योजनेअंतर्गत ५० हे. क्षेत्राचा एक गट याप्रमाणे १० गटांचा एक समुह व त्या समुहाची शेतकरी उत्पादक कंपनी स्थापन करावयाची आहे. योजनेअंतर्गत आर्थिक मर्यादेच्या अधिन राहून तृतीय पक्ष प्रमाणिकरण (National Programme for Organic Production -NPOP), सहभागिता हमी पध्दती (Participatory Guarantee System-PGS) अथवा नैसर्गिक शेती प्रमाणिकरण या तीन पैकी कोणतीही एक प्रमाणिकरण पध्दती निवड करण्याची मुभा राहिल. योजनेअंतर्गत एकदा निवड केलेल्या शेतकरी/गटास तीन वर्षात ७,०००/- रु. प्रति हेक्टर लाभ देय असेल. त्याकरिता २ टक्के आकस्मिक खर्चासह एकूण रु. ४७१.९५ कोटी इतक्या आर्थिक तरतूदीस मान्यता देण्यात येत आहे. क्षेत्र विस्तारामध्ये कृषि विभागासोबतच कृषि विज्ञान केंद्र व कृषि विद्यापीठे यांचा सहभाग राहिल.

ii. शेतकरी उत्पादक कंपनी स्थापन करणे व त्यांचे प्रशिक्षण-

शेतकरी उत्पादक कंपनी स्थापन करणेसाठी नोंदणी खर्च तसेच कंपनीच्या संचालक मंडळास वेळोवेळी प्रशिक्षण देणेसाठी २ टक्के आकस्मिक खर्चासह एकूण रु.१३.९४ कोटी इतक्या आर्थिक तरतूदीस मान्यता देण्यात येत आहे.

iii. जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र (Bio-Input Resource Centre)-

अ) शेतकरी उत्पादक कंपनी स्तरावर जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र -

शेतकरी उत्पादक कंपनीस्तरावर नैसर्गिक व सेंद्रिय निविष्टा निर्मिती करण्यासाठी एक जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र (Bio-Input Resource Centre) स्थापित करण्यासाठी खर्चाच्या ७५ टक्के किंवा रु. ५.०० लाख यापैकी जे कमी असेल ते अर्थसहाय्य देय असेल व २५ टक्के शेतकरी उत्पादक कंपनीचा हिस्सा असेल. याकरिता २ टक्के आकस्मिक खर्चासह एकूण रु. ६९.७२ कोटी इतक्या आर्थिक तरतूदीस मान्यता देण्यात येत आहे.

ब) गट स्तरावर जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र-

गट स्तरावरील एका शेतकऱ्याच्या शेतात नैसर्गिक व सेंद्रिय निविष्टा निर्मिती करण्यासाठी एक जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र (Bio-Input Resource Centre) स्थापित करण्यासाठी खर्चाच्या ७५ टक्के किंवा रु. २.०० लाख यापैकी जे कमी असेल ते अर्थसहाय्य देय असेल व २५ टक्के शेतकरी/गटाचा हिस्सा असेल. याकरिता २ टक्के आकस्मिक खर्चासह एकूण रु. २६९.६९ कोटी इतक्या आर्थिक तरतूदीस मान्यता देण्यात येत आहे.

iv. शेतकरी उत्पादक कंपनीस पणन सुविधेसाठी अर्थसहाय्य-

शेतकरी उत्पादक कंपनी स्तरावर पणन सुविधेसाठी एक विक्री केंद्र स्थापन करावयाचे असून त्याकरीता वाहन खरेदी किंवा विक्री केंद्र बांधणीसाठी खर्चाच्या ७५ टक्के किंवा रु. ४.५० लाख यापैकी जे कमी असेल तेवढे अर्थसहाय्य देय असेल. तसेच प्रसिध्दी, विक्री मेळावे इत्यादी करीता रु. ०.५० लाख अर्थसहाय्य देय असेल. त्याकरीता २ टक्के आकस्मिक खर्चासह एकूण रु. ६९.७२ कोटी इतक्या आर्थिक तरतूदीस मान्यता देण्यात येत आहे.

v. प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष-

योजनेअंतर्गत सन २०२०-२१ मधील ३५५ गट सन २०२२-२३ मधील ५०० गट असे एकूण सद्यस्थितीतील ८५५ गट यांची अंमलबजावणी पूर्वीच्या प्रचलित पद्धतीने करण्यात यावी. तसेच योजनेअंतर्गत सेंद्रिय शेतीचे एनपीओपीअंतर्गत प्रमाणिकरण करणे, एफपीसी स्तरावर समुह संकलन केंद्र (Cluster Aggregation Centre-CAC), विभागस्तरावर एक याप्रमाणे एकूण आठ सामुहिक सुविधा केंद्र (Common Facility Centre-CFC), उत्पादित सेंद्रिय उत्पादनांची प्रक्रिया व मूल्यवृद्धी करणे, विक्री केंद्र स्थापन करणे, संगणकीकरण, योजनेची व्याप्ती लक्षात घेता, कृषि आयुक्तालय, प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष, विभाग, जिल्हा व तालुकास्तरावर आवश्यकतेनुसार बाह्यस्रोताद्वारे कंत्राटी कर्मचारी उपलब्ध करणे इत्यादी बाबींसाठी एकूण रु. १५७.०२ कोटी आर्थिक तरतूदीस मान्यता देण्यात येत आहे. प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाचा बाबनिहाय तपशील पुढीलप्रमाणे आहे-

(रु.लाखांत)

अ. क्र.	विवरण/घटक	२०२३-२४	२०२४-२५	२०२५-२६	२०२६-२७	२०२७-२८	एकूण
१	क्षमता संवर्धन / बांधणी	१४५.९८	६४.३९	४७.७३	०.००	०.००	२५८.१०
२	सेंद्रिय शेती पद्धती अवलंब करण्यासाठी सेंद्रिय निविष्टा निर्मिती व वापर	२६५.००	२००.००	०.००	०.००	०.००	४६५.००
३	सेंद्रिय प्रामाणिकरण	१८९.७०	५९.७०	३७.२०	०.००	०.००	२८६.६०
४	बाजारपेठाशी दुवा	३१२.००	७२.००	९१.६०	०.००	०.००	४७५.६०
५	प्राथमिक व द्वितीय स्तर प्रक्रिया युनिट स्थापन करणे	७०.४०	०.००	०.००	०.००	०.००	७०.४०
६	द्वितीय स्तर प्रक्रिया (महासंघ)	१५५०.००	१३५०.००	४५०.००	०.००	०.००	३३५०.००
७	कृती संशोधन	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००

अ. क्र.	विवरण/घटक	२०२३-२४	२०२४-२५	२०२५-२६	२०२६-२७	२०२७-२८	एकूण
७.१	संशोधन (कृषी विद्यापीठाद्वारा)	१५०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	१५०.००
७.२	आद्यरेषीय प्रात्याक्षिके (kvk मार्फत)	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
७.३	नाविन्यपूर्ण उपक्रम	७०.००	५२.००	३०.००	०.००	०.००	१५२.००
८	समूह आधारित जैविक निविष्टा उत्पादन उपक्रम	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
८.१	FPC स्तरावरील जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र	११५.००	१६५.००	१००.००	०.००	०.००	३८०.००
८.२	गटस्तरावरील जैविक निविष्टा निर्मिती संसाधन केंद्र	४६.००	६६.००	४०.००	०.००	०.००	१५२.००
८.३	सॅन्ड्रिय बिजोत्पादन	४६.००	६६.००	४०.००	०.००	०.००	१५२.००
९	मिशन व्यवस्थापन खर्च	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
९.१	प्रकल्प व्यवस्थापन अधिकारी/कर्मचारी वेतन, भत्ते, व इतर खर्च ई	१४१८.४०	१३०९.६०	१३०९.६०	१४१०.८०	१३१०.८०	६७५९.२०
९.२	प्रकल्प व्यवस्थापन आस्थापना व कार्यालयीन खर्च ई.	५७६.१०	५२५.००	७३०.००	०.००	०.००	१८३०.००
९.३	प्रकल्प व्यवस्थापन संगणीकीकरण (MIS Development & Digitization)	२००.००	०.००	०.००	०.००	०.००	२००.००
१०	सेवा प्रदाता सेवा शुल्क	२५०.००	१००.००	५०.००	०.००	०.००	४००.००
११	आकस्मिक खर्च	२०.००	१००.००	०.००	०.००	०.००	१२०.००
१२	शासकीय अधिकारी वेतन	१३६.००	९१.००	९१.००	९१.००	९१.००	५००.००
	एकूण	५५६०.५८	४२२०.६९	३०१७.१३	१५०१.८०	१४०१.८०	१५७०२.००

vi. कृषि विज्ञान केंद्राच्या माध्यमातून प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिके-

राज्यातील एकूण ४५ कृषि विज्ञान केंद्रांवर नैसर्गिक व सेंद्रिय निविष्टांसाठी कल्चर निर्मिती, निविष्टा निर्मिती प्रात्यक्षिक, कार्यक्षेत्रातील गावात गट स्थापन करून प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणा (PIA) म्हणून काम करणे, कर्मचारी व शेतकरी प्रशिक्षण इत्यादी बाबींसाठी एकूण रु. ११.२५ कोटी आर्थिक तरतूदीस मान्यता देण्यात येत आहे.

vii. कृषि विद्यापीठाच्या माध्यमातून संशोधन व प्रशिक्षण-

राज्यातील एकूण ४ कृषि विद्यापीठांच्या स्तरावर असलेल्या ४ सेंद्रिय संशोधन आणि प्रशिक्षण केंद्रांवर नैसर्गिक व सेंद्रिय शेतीसंबंधीत संशोधन, प्रक्षेत्र विकसित करणे, पिकनिहाय लागवड पद्धती (Package of Practices) विकसित करणे, नैसर्गिक व सेंद्रिय निविष्टांची चाचणी करून वैधता (Validation) करणे, शेतकरी वापर करत असलेले प्रचलित पद्धती व विकसित केलेल्या तंत्रज्ञानाचा तुलनात्मक अभ्यास, कार्यक्षेत्रातील गावात गट स्थापन करून प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणा (PIA) म्हणून काम करणे, अभ्यास दौरा, अधिकाऱ्यांचे प्रशिक्षण इत्यादी बाबींसाठी एकूण रु. २०.०० कोटी आर्थिक तरतूदीस मान्यता देण्यात येत आहे.

१०. केंद्र पुरस्कृत योजना व डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन अंतर्गत एकूण क्षमता बांधणी/ प्रशिक्षण कार्यक्रम

राज्यात २५.०० लाख हे क्षेत्रावर नैसर्गिक सेंद्रिय शेती करावयाची झाल्यास यात सहभागी होणारे शेतकरी, शेतकऱ्यांचे गट, शेतकरी उत्पादक कंपन्या, या योजनेची अंमलबजावणी करणाऱ्या यंत्रणा आणि त्यातील अधिकारी व कर्मचारी यांची क्षमता बांधणी होणे, त्यांना प्रशिक्षण देणे अत्यंत महत्वाचे आहे. ही बाब लक्षात घेऊन डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन अंतर्गत त्रिस्तरीय प्रशिक्षण व्यवस्था निर्माण करण्यात येईल. त्यात राज्यस्तरावर नैसर्गिक सेंद्रिय शेतीबाबतचे प्रशिक्षण राज्यातील ४ कृषि विद्यापीठामध्ये स्थापित सेंद्रिय संशोधन केंद्रामार्फत, जिल्हास्तरावर कृषि विज्ञान केंद्रामार्फत आणि गावपातळीवर प्रशिक्षित कर्मचारी आणि समूह संसाधन तज्ञामार्फत प्रशिक्षण देण्यात येईल.

१. कृषि विद्यापीठामध्ये स्थापित सेंद्रिय संशोधन केंद्रामार्फत प्रशिक्षण - या केंद्रामार्फत प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणांचे अधिकारी ज्यात कृषि व संलग्न विभागांचे अधिकारी, कृषि विभागांतर्गत प्रशिक्षण संस्थांमधील प्रशिक्षक, कृषि विज्ञान केंद्रातील प्रशिक्षक, शास्त्रज्ञ यांचे प्रशिक्षण घेण्यात येईल. या केंद्रामार्फत जिल्हास्तरावर घ्यावयाच्या कर्मचाऱ्यांच्या आणि जिल्हा व ग्रामस्तरावर घ्यावयाच्या शेतकऱ्यांच्या प्रशिक्षणाचे ट्रेनिंग मोड्यूल विकसित करून तज्ञ प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण घेण्यात येईल. सेंद्रिय पद्धतीने शेती करण्यासाठी पीकनिहाय लागवड तंत्रज्ञान पद्धतीबाबत, सेंद्रिय निविष्टा उत्पादन केंद्र सुरु करण्यासाठी आवश्यक ट्रेनिंग मोड्यूल विकसित करून या बाबींचे प्रशिक्षण या केंद्रात देण्यात येईल. तसेच सेंद्रिय उत्पादनांची मूल्यसाखळी विकसित करण्यासाठी व याबाबतच्या शेतीशाळांचे आवश्यक ट्रेनिंग मोड्यूल विकसित करून त्याबाबतचे प्रशिक्षण घेण्यात येईल. याशिवाय सेंद्रिय प्रमाणिकरणासाठी आवश्यक ट्रेनिंग मोड्यूल विकसित करून तज्ञ प्रशिक्षकांना प्रशिक्षण देण्यात येईल.

२. जिल्हास्तरावर कृषि विज्ञान केंद्रांमार्फत प्रशिक्षण - नैसर्गिक सेंद्रिय शेती योजनेची अंमलबजावणी करणाऱ्या क्षेत्रीय अधिकारी व कर्मचारी तसेच समूह संसाधन व्यक्ती, प्रवर्तक शेतकरी, शेतकरी गटांचे प्रमुख, शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे संचालक इ. चे प्रशिक्षण कृषि विज्ञान केंद्रांमार्फत घेण्यात येईल. कृषि विद्यापीठामार्फत विकसित केलेल्या मोड्यूलचे प्रत्यक्ष प्रशिक्षण कृषि विज्ञान केंद्रात देण्यात येईल.

३. ग्रामपातळीवर शेतकऱ्यांचे प्रशिक्षण - गावपातळीवर नैसर्गिक सेंद्रिय शेती कार्यक्रमात सहभागी शेतकऱ्यांचे प्रशिक्षण डॉ.पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन, कृषि विद्यापीठ आणि कृषि विज्ञान केंद्रात प्रशिक्षण घेतलेल्या प्रशिक्षित क्षेत्रीय अधिकारी, कर्मचारी, प्रवर्तक शेतकरी व समूह संसाधन तज्ञामार्फत घेण्यात येईल. या योजनेत सहभागी शेतकऱ्यांसाठी शेतीशाळांचे आयोजन करण्यात येईल आणि या शेतीशाळा प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण घेतलेल्या क्षेत्रीय कर्मचाऱ्यांमार्फत घेण्यात येतील.

याशिवाय कृषि विभागांतर्गत वनामती, रामेती या प्रशिक्षण संस्थांमध्ये आवश्यकतेनुसार प्रशिक्षणांचे आयोजन करण्यात येईल.

प्रशिक्षणाचे नियोजन

अ.क्र.	प्रशिक्षणार्थी	भौतिक लक्षांक	प्रति प्रशिक्षणार्थी प्रस्तावित खर्च (रुपयात)	एकूण तरतूद (कोटीत)
अ)	शेतकरी			
i	गटप्रमुख तथा प्रवर्तक शेतकरी	१८८२०	५०००	९.४१
ii	शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे संचालक	३६५०	५०००	१.८३
iii	सेंद्रिय शेती करणारे शेतकरी	१३००००० (१३ लाख)	१५००	१९५.००
एकूण (अ)				२०६.२४
ब)	अधिकारी, शास्त्रज्ञ, कर्मचारी			
i	क्षेत्रीय अधिकारी/ शास्त्रज्ञ	३६५०	१००००	३.६५
ii	कर्मचारी	१८८२०	७०००	१३.८०
एकूण (ब)				१७.४५
एकूण (अ) + एकूण (ब)				२२३.६९

उपरोक्त प्रशिक्षण कार्यक्रमासाठी येणारा खर्च योजनेत प्रस्तावित खालील बाबींमधून करण्यात येईल.

सेंद्रिय शेती करणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या प्रशिक्षणाचा खर्च योजनेत प्रस्तावित प्रति हेक्टर देय अनुदानातून करण्यात यावा. क्षेत्रीय अधिकारी, कृषि विज्ञान केंद्राचे शास्त्रज्ञ, कर्मचारी, गटप्रमुख तथा प्रवर्तक शेतकरी आणि शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे संचालक यांच्या प्रशिक्षणाचा खर्च कृषि विद्यापीठे आणि कृषि विज्ञान केंद्रांना प्रस्तावित अनुदानातून करण्यात यावा. उपरोक्त नियोजनामध्ये प्रति प्रशिक्षणार्थी प्रस्तावित खर्च सूचक (indicative) असून प्रशिक्षण मोड्यूलच्या आवश्यकतेनुसार प्रति प्रशिक्षणार्थी येणाऱ्या खर्चाचे मापदंड जैविक शेती

नियामक मंडळाच्या मान्यतेने अंतिम करावेत. याशिवाय शेतकरी, अधिकारी, शास्त्रज्ञ, कर्मचारी यांचेसाठी राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय प्रशिक्षण व अभ्यास दौरे, प्रदर्शनांचे आयोजन व सहभाग या बाबी कृषि विद्यापीठांच्या उपलब्ध तरतुदीतून जैविक शेती नियामक मंडळाच्या मान्यतेने करण्यात येईल. तसेच, क्षेत्रीय स्तरावर कौशल्य विकास विभागासोबत सल्लामसलत करून अभिसरणाद्वारे योजना राबविण्याचा प्रयत्न करण्यात यावा.

कृषि विद्यापीठ आणि कृषि विज्ञान केंद्रांचा प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणा म्हणून सहभाग -

प्रशिक्षणा व्यतिरिक्त नैसर्गिक सेंद्रिय शेतीबाबत आवश्यक संशोधन आणि या संस्थांच्या प्रक्षेत्रावर नैसर्गिक सेंद्रिय शेतीबाबत प्रात्याक्षिकांचे आयोजन करण्यात येईल. त्याशिवाय प्रत्येक जिल्ह्यात किमान एक शेतकरी उत्पादक कंपनी व त्या अंतर्गत शेतकरी गटांची स्थापना करून नैसर्गिक सेंद्रिय शेतीसाठी योजनेतील सर्व बाबींचे आयोजन व त्यासाठी क्षेत्रीय कामे योजनेत सहभागी सर्व कृषि विज्ञान केंद्रे प्रत्येक जिल्ह्यात किमान एक आणि चारही कृषि विद्यापीठे (त्यांचे अधिनस्त संस्थांच्या मदतीने प्रत्येक जिल्ह्यात एक स्वतंत्ररित्या) करतील. यासाठी आवश्यक प्रति जिल्हा लक्षांक व तरतूद योजनेतून कृषि विद्यापीठे आणि कृषि विज्ञान केंद्रांना देण्यात येईल.

११. डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन योजनेच्या अंमलबजावणीकरिता सविस्तर मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करून राबविण्यास आयुक्त(कृषि) यांना प्राधिकृत करण्यात येत आहे.

१२. डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन मार्फत सेंद्रिय व नैसर्गिक शेतीबाबत केंद्र पुरस्कृत व राज्य पुरस्कृत योजनांचा व सन २०२३-२४ ते २०२७-२८ या कालावधीतील तरतुदींचा सविस्तर तपशिल खालीलप्रमाणे.

अ क्र	योजना	मापदंड	गट (संख्या)	क्षेत्र (लाख हे.)	एफपीसी (संख्या)	केंद्र हिस्सा (रु.कोटी)	राज्य हिस्सा (रु.कोटी)	एकूण (रु.कोटी)
(अ) केंद्र पुरस्कृत योजना								
१	परंपरागत कृषि विकास योजना(रु. प्रति हे.)	३२,१३०	३,०५०	०.६१	२०३	१२८.९२	८५.९५	२१४.८६
२	राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान(रु. प्रति हे.)	२७,२५०	२,५५०	१.२८	२५५	२०८.४६	१३८.९८	३४७.४४
३	मोठ्या क्षेत्राचे प्रमाणिकरण (Large Area Certification) (रु. प्रति हे.)	६,१२०	०	४.५०	४५	१६५.२४	११०.१६	२७५.४०
एकूण केंद्र पुरस्कृत योजना			५,६००	६.३९	५०३	५०२.६२	३३५.०८	८३७.७०
डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन - राज्य योजना (१०० टक्के)								
१	नैसर्गिक सेंद्रिय शेती- क्षेत्र विस्तार व शेतकरी प्रशिक्षण(रु. प्रति हे.)	७,१४०.	१३,२२०	६.६१	१,३२२	०.००	४७१.९५	४७१.९५

अ क्र	योजना	मापदंड	गट (संख्या)	क्षेत्र (लाख हे.)	एफपीसी (संख्या)	केंद्र हिस्सा (रु.कोटी)	राज्य हिस्सा (रु.कोटी)	एकूण (रु.कोटी)
२	शेतकरी उत्पादक कंपनी स्थापन करणे व त्यांचे प्रशिक्षण(रु. प्रति कंपनी)	१,०२,०००	०	०.००	१,३६७	०.००	१३.९४	१३.९४
३	शेतावरील जैविक निविष्टा संसाधन केंद्र (On farm Bio-Input Resource Centre)							
अ)	शेतकरी उत्पादक कंपनी स्तरावर जैविक निविष्टा केंद्र(रु. प्रति कंपनी)	५,१०,०००	०	०.००	१,३६७	०.००	६९.७२	६९.७२
ब)	शेतकरी गट स्तरावर जैविक निविष्टा केंद्र (रु. प्रति गट)	२,०४,०००	१३,२२०	०.००	०	०.००	२६९.६९	२६९.६९
४	शेतकरी उत्पादक कंपन्यांना पणन सुविधेसाठी अर्थसहाय्य (रु. प्रति कंपनी)	५,१०,०००	०	०.००	१,३६७	०.००	६९.७२	६९.७२
५	प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष	--	०	०.००	०	०.००	१५७.०२	१५७.०२
६	कृषि विज्ञान केंद्रामार्फत कल्चर निर्मिती केंद्र, प्रात्यक्षिक, कर्मचारी व शेतकरी प्रशिक्षण (४५ केव्हीके)	रु .२५.०० लाख प्रति केव्हीके	०	०.००	०	०.००	११.२५	११.२५
७	कृषि विद्यापीठ स्तरावर स्थापित सेंद्रिय संशोधन केंद्रास अर्थसहाय्य (४ विद्यापीठ)	रु. ५००.०० लाख प्रति विद्यापीठ	०	०.००	०	०.००	२०.००	२०.००
एकूण एकंदर राज्य योजना		--	१३,२२०	६.६१	१३२२	०.००	१०८३.२९	१०८३.२९
एकूण एकंदर केंद्र व राज्य योजना		--	१८,८२०	१३.००	१८२५	५०२.६२	१४१८.३७	१९२०.९९

वर्षानिहाय आर्थिक भाराचा तपशिल -

(रु.कोटीत)

अ.क्र.	वर्ष	केंद्र हिस्सा	राज्य हिस्सा	एकूण
१	२०२३-२४	८७.९९	१९७.३५	२८५.३४
२	२०२४-२५	१२५.५३	३८४.८७	५१०.४०
३	२०२५-२६	१४४.०३	४३१.४३	५७५.४६
४	२०२६-२७	११५.२७	३२६.८६	४४२.१३
५	२०२७-२८	२९.८०	७७.८६	१०७.६६
	एकूण	५०२.६२	१,४१८.३७	१,९२०.९९

१३. डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन योजनेचे संनियंत्रण व मुल्यमापन -

मिशनच्या कार्याची व योजना अंमलबजावणीची माहिती संकलित करण्यासाठी MIS तसेच संनियंत्रण व मुल्यमापन (M & E) व्यवस्था विकसित करावी तसेच मध्यवर्ती मुल्यमापन व अंतिम मुल्यमापन अहवाल तयार करावेत. प्रकल्प कालावधी संपल्यानंतर गटाचे कार्य सुरळीत सुरु राहण्यासाठी संसाधन निर्गमन व्यवस्था (Exit Protocol) विकसित करावी.

१४. सदर शासन निर्णय नियोजन विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र.१६३/कार्यासन १४३१, दि. २१.०३.२०२३ अन्वये तसेच वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र.१६१/२०२३/व्यय-१, दि. २१.०६.२०२३ यांनी दिलेल्या तसेच मा.मंत्रीमंडळाने दिलेल्या मान्यतेच्या अनुषंगाने निर्गमित करण्यात येत आहे.

१५. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्र. २०२३०६२७१९०२२७६४०१ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(उमेश चांदिवडे)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा.मंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- २) मा.विरोधी नेता (विधानसभा/विधानपरिषद), यांचे खाजगी सचिव, विधान भवन, मुंबई.
- ३) मा. अपर मुख्य सचिव (नियोजन), नियोजन विभाग मंत्रालय, मुंबई
- ४) मा. अपर मुख्य सचिव (वित्त), वित्त विभाग मंत्रालय, मुंबई
- ५) मा.अपर मुख्य सचिव (कृषि), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- ६) मा.मुख्य सचिवांचे सहसचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) आयुक्त (कृषि), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ८) कुलगुरु, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी, जि. अहमदनगर.
- ९) कुलगुरु, वसंतराव नाईक कृषि विद्यापीठ, जि. परभणी.
- १०) कुलगुरु, डॉ. बाळासाहेब सावंत कोकण कृषि विद्यापीठ, दापोली, जि. रत्नागिरी.
- ११) कुलगुरु, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, जि. अकोला.
- १२) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित (महाबीज), अकोला.
- १३) संचालक (आत्मा), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- १४) संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १५) संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १६) संचालक (फलोत्पादन), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

- १७) विभागीय संचालक, राष्ट्रीय जैविक व नैसर्गिक शेती केंद्र, नागपूर.
- १८) संचालक, कृषी तंत्रज्ञान ऍप्लिकेशन रिसर्च इन्स्टिट्यूट (ATARI), झोन VIII, पुणे
- १९) विभागीय कृषि सहसंचालक (सर्व).
- २०) प्रकल्प संचालक, डॉ .पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन, अकोला.
- २१) संचालक, महाराष्ट्र राज्य सेंद्रिय प्रमाणीकरण यंत्रणा, अकोला.
- २२) जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी (सर्व).
- २३) प्रकल्प संचालक (आत्मा) (सर्व).
- २४) महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) १/२, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई/नागपूर.
- २५) महोलखापाल (लेखा परीक्षा) १/२, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई/नागपूर.
- २६) संबंधित जिल्हा कोषागार अधिकारी.
- २७) संशोधन संचालक (सर्व), कृषि विद्यापीठे.
- २८) अवर सचिव, (व्यय-१) वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- २९) अवर सचिव, कार्यासन १४३१, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ३०) निवडनस्ती, कार्यासन १-अ, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.